

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/303924033>

Мултипликативната видска конфигурација (МВК) на сложените семантеми од прв степен (сложеност од прво рамниште)

Article · January 2011

CITATIONS

0

READS

5

1 author:

Violeta Janusheva

University "St. Kliment Ohridski" - Bitola

95 PUBLICATIONS 31 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

PROBLEMS ARISING FROM THE WIDESPREAD SIMPLIFIED VIEW OF THE TRANSLATION PROCESS [View project](#)

Accentual units and clitic expressions [View project](#)

4. Рощина Л.М. Способы выражения повторяемости действия в современном русском языке // Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ташкент, 1977. – 24 с.
5. Соколов О.М. Фазовое варьирование в видовых оппозициях русских глаголов // Филологические науки. – 1985. №.4. – С. 46-52.
6. Соколов О.М. Основы имплицитной морфологии русского языка. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 203 с.
7. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові – К.: Наукова думка, 2003. – 283 с.
8. Тронь А.А. Засоби вираження кратності у сучасній англійській мові: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Львів, 2008. – 24 с.
9. Шелякин М.А. Категория вида и способы действия русского глагола: (Теоретические основы). – Таллин: Валгус, 1983. – 216 с.

Джерело

Словник української мови в 11 томах. – К.: Наукова думка, 1976.

Olena ACHYLOVA

ASPECTUAL AND PHASAL MODIFICATIONS OF VERBS, WHICH POSSESS MULTIPLICATIVE SEMANTICS IN MODERN UKRAINIAN Summary

This article discusses the issue of word-formative modification of aspectual and phasal meanings of the Ukrainian verbs, which possess repetitive semantics. Systematic approach to the study of verbs, which possess multiplicative semantics, gives a possibility to identify semantic groups of verbs, determine specificity of aspectual and phasal modifications and means and conditions of its realization. *Perfectivation* process of frequentative verbs often entails creation of semantic opposition "frequentative / semelfactive". However, in some cases verb stem - motivators with multiplicative meaning can motivate derivatives, which possess semantic features of phasal actions (beginning, duration, or resultativeness) that in a certain way affect the motivator's repetitive semantics.

Key words: multiplicative, semelfactive, phasal modifications, beginning, duration, resultativeness.

Вioleta Јанушева

Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола

vianuseva@yahoo.com

МУЛТИПЛИКАТИВНАТА ВИДСКА КОНФИГУРАЦИЈА (МВК) НА СЛОЖЕНИТЕ СЕМАНТЕМИ ОД ПРВ СТЕПЕН (СЛОЖЕНОСТ ОД ПРВО РАМНИШТЕ)

Во трудот се претставува МВК на сложените семанти од прв степен, од првото рамниште на сложеност, се покажуваат моделите на овие семанти и се определуваат формалните показатели на структурите за изразување на оваа конфигурација.

МВК му припаѓа на сложениот несвршен вид. Доминантниот вид на МВК е изразен преку компонентата: *се случува нешто* и го означува дејството во неговото траење. Во рамките на тоа траење, односно во рамките на тој континуум се повторува (мултиплицира) моментот. Подредениот моментен вид е претставен преку делот *повеќепати P, P, P, ...* Тој е претставен преку дејството изразено со глаголската семантима. Дејството се претставува како серија од моменти кои се повторуваат.

Моментот кој се мултиплицира се сфаќа како прост момент. Простиот момент е еднократен акт кој се повторува на временскиот континуум. Станува збор за регуларно, потребно повторување инхерентно на глаголската семантима. Во однос на ова МВК се разликува од ХВК која ја претставува можноста дејството да се случи, а не фактичкото траење на дејството. Анализата покажува дека најчесто ХВК се надградува врз МВК, дека само контекстот може да постави граница меѓу овие две конфигурации и дека на ова поле потребни се понатамошни испитувања.

Анализата покажува дека мултипликативните семанти се повеќезначни. Во однос на поимската сложеност анализата покажува дека МВК не може да се изрази преку прости семанти, туку само преку сложени мултипликативни семанти од прв и втор степен. Во однос на МВК во македонскиот јазик не постојат коренски мултипликативни семанти туку само коренски морфемии со моментна видска вредност.

Анализата покажува дека видскиот момент кај овој вид семанти се лоцира во коренската морфема и во суфиксот и дека во македонскиот јазик постојат двоморфемски, триморфемски, четириморфемски мултипликативни семанти од прв степен од првото рамниште на сложеност. Анализата, исто така, покажува дека не постојат формални показатели што ја определуваат МВК.

Клучни зборови: мултипликативна видска конфигурација, мултипликација, момент.

1. Општи податоци

Терминот МВК како семантичка категорија за првпат се употребува во теоријата на Каролак, а понатаму таа семантичка теорија е разработена и применета и врз глаголите во македонскиот јазик од Спасов, Пановска-Димкова, Тофоска и др. МВК, според семантичката теорија за видот, претставува една од конфигурациите која му припаѓа на сложениот несвршен вид, во кој доминира континуумот. Појдовна точка во Трудот се семантички ориентираните испитувања за глаголскиот вид, односно теоријата на Станислав Каролак, според која видот може да се изразува и со лексички и со граматички морфеми⁶.

Во Трудот се претставува МВК во македонскиот јазик само на сложените семантики од прв степен од првото рамниште на сложеност⁷, се даваат моделите на овие мултипликативни сложени семантики и се определуваат формалните показатели на структурите за изразување на МВК кај овој вид семантики, групирани според семантичката и структурна сложеност.

МВК го претставува сложениот несвршен вид и означува дека се мултиплицира моментот, односно се повторува моментот кој се наоѓа во глаголската семантика - кај конфигурациите со доминантат момент и кај конфигурациите со доминантат континуум⁸.

Семантичка особеност на МВК е дека мултипликативната глаголска семантика означува дејство кое по својата природа се состои од редица истородни акти или моменти кои се повторуваат⁹, како и тоа дека МВК е монотемпорална што значи дека моментите кои влегуваат во мултипликативното множество се однесуваат на еден непрекинат временски период кој може да биде краток или долготраен.

⁶ За семантички ориентираните испитувања на глаголскиот вид во македонскиот јазик, в. Каролак (1997, 2000), Спасов (1996-2005), Пановска-Димкова (1997-2003), Тофоска (1997-2005)

⁷ За мултипликативните сложени семантики од прв степен од второто рамниште на сложеност и за мултипликативните сложени семантики од втор степен, в. Јанушева (2009) - докторска дисертација. При анализата на сложените мултипликативни семантики од прв степен од првото рамниште на сложеност не се разгледуваат улогата на префиксите (морфеми кои ја рефлектираат видската вредност на коренската морфема или внесуваат дополнително лексичко значење) кои структурно го зголемуваат бројот на морфемите на семантемата.

⁸ в. Каролак (1997, 2000), Спасов (1996-2005), Пановска-Димкова (1997-2003), Тофоска (1996-2004). Во анализата на МВК, односно на моментот кој се мултиплицира не се навлегува во толкувањето на различните математички, филозофски и други импликации на многузначниот поим момент и сл. Поимот момент се прифаќа аксиоматски во она значење што го има во секојдневната комуникација, многу кратко времетраење на дејството претставено со глаголската семантика, неодреден краток период на време, мигновено дејство, мал дел од секундата, минутата, часот, денот без да се определува времетраењето на тој момент. Исто така, не се навлегува ни во дефинирање на времетраењето на интервалите меѓу моментите кои се составен дел на одредена глаголска семантика. И за нив се прифаќа дека станува збор за неодредено краток период на време. Интервалот се сфаќа како времетраење меѓу два момента, два настана или две ситуации.

⁹ Формални показатели, карактеристични за мултипликативното множество, како на пример, множинската форма на субјектот и на директниот предмет во Трудот не се разгледуваат.

2. Логичка дефиниција на мултипликативната видска конфигурација

Логичката дефиниција на мултипликативната видска конфигурација гласи: *се случува нешто повеќепати (од X) или се случува P, P, P, ... и означува мултиплицирање, повторување, односно многукратност на моментот во дејството и на моментот во настанот или ситуацијата сфатени како момент*¹⁰.

Тропа на масата: *се случува X да прави троп + да прави троп + да прави троп + ... на масата.*

Марија чукнува на вратата: *се случува Марија да чукне + да чукне + да чукне + ... на вратата.*

Парафразите на глаголските семантики се различни и тие зависат од видската карактеристика на соодветната категорија на која припаѓа глаголската семантика.

2.1. Доминантен континуативен вид

Се случува нешто повеќепати (од X)

Надредената континуативна видска вредност на МВК е претставена преку поимот: *се случува нешто*. Континуативниот вид го означува дејството во неговото траење, односно во неговото случување. Континуативноста е дел од релативно апстрактна семантичка компонентата, односно компонентата на поимот на процес се случува¹¹. Во рамките на тој континуум, во рамките на тој случување на дејството се повторува (мултиплицира) моментот. На пример, во реченицата: *Тој тропа*, дејството на тропане трае неограничено во времето: *се случува тропане*.

2.2. Подреден моментен вид

Се случува нешто повеќепати - P, P, P, ... (од X)

Моментниот вид е претставен преку делот повеќепати: P, P, P, ... Подредениот моментен вид е претставен со дејството означено со глаголската семантика (в. Каролак и Спасов (1997) и Пановска-Димкова (2003)). Дејството го претставува подредениот момент кој се повторува во времето.

¹⁰ За моментот може да се користи и поимот настан. Во тој случај се врши апстракција на моментит што се случиле во настанот. Сфаќањето на настанот како момент е важна специфичност на МВК, н тав во Трудот не се разгледува. За настанот сфатен како момент в. Јанушева (2009) - докторска дисертација

¹¹ Каролак (2000: 73) смета дека континуативноста е дел од релативно апстрактна семантичка компонента врз која се базирани процесуалните поими, односно континуативноста е компонента на процесот се случува. Поимот се случува ги опфаќа сите дејства со континуативна доминантат момент кој да се сфатат како множества од настани, без разлика на тоа дали дејствата се случуваат со јасно определен вршител или не.

Дејството се претставува како серија моменти кои се повторуваат, серија од еднократни акти што ги врши агенсот во една последователност, при што еден момент претставува еден завршен акт од низата акти што го сочинуваат тоа дејство. Мултипликацијата е множество на поврзани моменти на временскиот континуум, а интервалот, исто така, означува поим на множество поврзани моменти сместени меѓу два момента - почетен и краен.

Подредениот моментен вид го означува повторувањето на моментот и може да биде претставен со простиот моментен вид и со која било конфигурација со моментна доминанта.

3. Прост момент

Моментот кој се разгледува кај MBK сфатен како прост момент, претставува еднократен акт или чин кој се мултиплицира, т.е. се повторува во рамките на временскиот континуум. Станува збор за регуларно (потребно) повторување, инхерентно на глаголската семантема што соодветствува на мултиплицирање на моментот, односно на MBK. На пример, коренската морфема *чук* има моментна видска вредност и означува прост момент, еднократен чин или акт. Кога на коренската морфема со моментна видска вредност *чук* ќе ѝ се додаде суфикс со континуативна видска вредност *-а*, се добива семантема со мултипликативна видска конфигурација: *се случува x да прави чук + да прави чук + да прави чук + ...*:

се случува нешто
континуум
-а

повеќепати
момент + момент + момент
P, P, P, ...
чук + чук + чук +....

(од X)

Примери на употреба:

Надвор некој пука со пушка: *се случува некој да прави пук + да прави пук + да прави пук + ... со пушка.*

Кога е нервозен удира со нозете по клупата: *се случува тој да прави удар + да прави удар + да прави удар + ... по клупата.*

3.1. Значење на мултипликативната видска конфигурација

Видската категорија мултипликативност означува дека се повторува моментот во дејството. Моментот се повторува на временскиот континуум без да се исполнува некаков услов. MBK, за разлика од XVK, не ја претставува можноста дејството да се случи, станува збор за дејство кое се случува во актуелно време, односно за тоа дека повторувањето на низата од моменти што го сочинуваат тоа дејство се случува во актуелно време.

3.2. Повеќезначност на мултипликативните сложени семантеми од прв степен од првото рамниште на сложеност

Поголемиот број од сложените мултипликативни семантеми од овој вид кај кои повторувањето на моментот е регуларно и неопходно, односно оние кај кои дејствата можат да се претстават како низа од еднократни чинови или моменти може да се каже дека се појдовно мултипликативни. Сепак, испитувањата покажуваат дека тие влегуваат и во контексти кои ја покажуваат нивна повеќезначност.

Како резултат на видската повеќезначност се добиваат и различни реченици: *Тој сече¹² леб* - ТЛК vs *Тој сече парчиња леб* - MBK vs *Тој сече леб* - XVK. Во глаголската семантема *сече* е вградена мултипликација, бидејќи дејството на сечење подразбира повторување на низа од истородни моменти, односно еднократни чинови. Одговор на прашањето дали семантемата *сече* е телична, хабитуална или мултипликативна покажува контекстот, а доколку контекстот е синонимен, тогаш толкувањето на семантемата како телична, хабитуална или мултипликативна зависи од парафразата што се дава за таа глаголска семантема во тој одреден контекст. Претпоставуваме дека тоа зависи од информацијата која е првенствено важна за зборуваачот.

Повеќезначноста на овој вид семантеми значи дека врз MBK се надградува значењето на XVK или пак дека MBK се надградува врз друга видска конфигурација, најчесто врз ТЛК¹³.

3.3. Мултипликативната видска конфигурација и контекстот во XVK

Односот меѓу MBK и XVK е многу комплексен. За да се покаже разликата меѓу нив потребно е да се оддели редовното, регуларното, потребното повторување, инхерентно на семантиката на глаголската семантема што е соодветно на MBK од честото повторување и склоноста да се повторува дејството, можноста дејството да се случува што е соодветно на XVK. На пример, во реченицата: *Некој тропа во дворот*, глаголската семантема *тропа* покажува MBK на временскиот континуум се случува повторување, мултиплицирање на низата моменти што го сочинуваат дејството *тропа*, со парафраза: *се случува x да прави троп + да прави троп + да прави троп + ...* vs *За Нова година одам во Франција* - глаголската семантема *одам* покажува XVK, повторувањето не е инхерентно на глаголската семантема *одам*, не е својствено на семантемата *одам*, туку трае дејството на одењето туку можноста одењето да се случи, значи се случува како резултат на дејствувањето на одреден фактор S.

Сложените семантемите од прв степен кои покажуваат MBK од првото рамниште на сложеност можат да се јават и во контекст неопределен во времето.

¹² Во трудови кои се занимаваат со слична проблематика глаголската семантема *сече* е определена како појдовно телична, в. Тофоска (2005).

¹³ За надградувањето на MBK врз ТЛК в. Јанушева (2009) - докторска дисертација.

На пример, *Тој троп во дворот* - актуелен контекст vs *Секоја вечер некој троп во дворот* - контекст неопределен во времето (атемпорален). Во рамките на ХВК може да се повторува одреден момент, односно ХВК да е надградена врз МВК. Надградувањето значи дека врз сложената видска конфигурација се додава значење: *Секоја вечер некој троп во дворот*, Ако S се случува P, а P е составено од истородни P, P, P, ... (в. Пановска-Димкова 2003: 61): *x е таков што (кога е вечер) се случува P (тропа во дворот), а P (тропа) е составено од P, P, P, ... (троп + троп + троп +...).*

Изгледа дека е сосема едноставно да се разграничат овие две видски конфигурации, имајќи ја предвид веќе споменатата разлика, но испитувањата покажуваат дека сепак тоа и не е така едноставно¹⁴. Во принцип, на секоја мултипликативна семантема може да се надгради значењето на хабитуалната видска конфигурација со прилошките определби кои покажуваат вообичаеност на дејството: секоја ноќ, во саботите и сл. И без прилошките определби, во зависност од парафразата на глаголската семантема, од нејзината природа и од поширокиот контекст семантемата може да покажува една или друга видска конфигурација.

4. Семантичка сложеност на мултипликативната видска конфигурација

4.1. Модели на сложени семантеми од прв степен со мултипликативна видска конфигурација - сложеност од прво рамниште

Сложеноста од прво рамниште се однесува на простата мултипликација, односно на мултипликацијата на семантички простиот момент. Под семантички прост момент го подразбираме моментот во коренската морфема на семантемата, како и моментот во суфиксот.

4.2. Мултипликативни коренски морфеме

Мултипликативни коренски морфеме, како и мултипликативни коренски морфеме, во комбинација со суфикс или префикс со или без видска вредност, односно со неутрализирана видска вредност во македонскиот јазик не постојат. Тоа значи дека не постојат мултипликативни семантеми изразени преку едноморфемски показател во комбинација со префикс или суфикс со или без видска вредност. Поради самата природа на мултипликацијата да изразува повторување не е можно да постојат мултипликативни корени (в. Спасов 2008).

На пример, коренската морфема *троп-*, има моментна видска вредност и означува прост момент, еднократен акт или чин така што во неговата семантика не може да има повторување. Кога на оваа проста коренска семантема ќе ѝ се

додаде суфикс со континуативна видска вредност *-а*, дури тогаш станува збор за повторување, односно мултиплицирање на моментот во дејството, како и траење на таа мултипликација на временскиот континуум. Значи, се мултиплицира еднократниот акт *троп-*. Во македонскиот јазик, во однос на МВК постојат само коренски морфеме со моментна видска вредност.

4.2.1. Коренска морфема со моментна видска вредност

Моментот во коренската морфема на глаголската семантема означува еднократен акт или чин. На пример, коренската морфема *чук-* означува прост момент, еднократен чин.

Коренска морфема со моментна видска вредност се јавува кај глаголските семантеми, кои припаѓаат на сложениот несвршен вид, што означуваат дејство кое може да биде претставено како низа од еднородни акти: *гиба - гибне, мавна - мавне, мига - мигне, мрда - мрдне, вика - викне, скока - скокне, чука - чуки, боцка - боцне, делка - делне, трепка - трепне, тропа - тропне, капе - капне, копне - копне, рипа - рипне, каса - касне, клоца - клоцне*. Еднократноста е јасно изразена кај глаголските семантеми кои имаат оноματοпејска основа: *грака - гракне, ика - икне, мјаука - мјаукне, чкрапа - чкрапне, џавка - џавне, офка - офне, крцка - крцне, лае - лавне, голта - голтне, колва - колвне*. Сложениот несвршен вид кај кои дејството се претставува како низа од еднократни моментни акти ја покажува МВК.

Кога на коренската морфема ќе ѝ се додаде суфиксот *-а*, кој има континуативна видска вредност се добива сложена двоморфемска семантема од прв степен во однос на сложеноста од прво рамниште. На пример, глаголската семантема *скока* е составена од коренската морфема *скок-* која покажува прост моментен вид. Кога на оваа морфема ќе ѝ се додаде суфиксот *-а* се добива двоморфемска сложена семантема од прв степен која покажува МВК, односно коренската морфема *скок-* и парафразата на оваа глаголска семантема е: *се случува x да скока (се случува x да прави скок + да прави скок + да прави скок + ...)*

Ова значење го имаат и коренските морфеме кај глаголските семантеми кои, покрај горното значење, имаат дополнително и значење на извршување на дејството во мала мера: *кубе - кубне, гребе - гребне, струже - стругне, гази - газне, гризе - гризне, ниша - нишне* и сл. На пример, во реченицата: *Го гребе по лицето*, глаголската семантема *гребе* се состои од коренска морфема *греб-*, која има моментна видска вредност. Со додавање на суфиксот *-е*, семантемата покажува МВК, со парафраза: *се случува x да го гребе по лицето (се случува x да прави греб по лицето + да прави греб по лицето + да прави греб по лицето + ...)*

Во согласност со горекажаното, во однос на поимската сложеност, мултипликативна семантема која покажува само една видска вредност не постои. Тоа значи дека двете видски вредности на МВК (надредениот континуативен вид

¹⁴ Ова особено се однесува на мултипликативните сложени семантеми кај кои настанот е сфатен како момент, но, во зависност од контекстот и на сложените мултипликативни семантеми од прв степен од првото рамниште на сложеност, како и на сложените мултипликативни семантеми од втор степен. Понатамошните испитувања треба да се фокусираат на покажување на јасна граница меѓу овие две конфигурации.

и подредениот моментен вид) нема да можат да бидат изразени преку едноморфемски видски показател, односно преку коренската морфема.

5. Сложеност од прво рамниште. Мултипликативна видска конфигурација кај сложените семантеми од прв степен - сложеност од прво рамниште - мултипликација на простиот момент

Структурата за изразување на МВК е мултипликативна сложена семантема од прв степен. Мултипликативна сложена семантема од прв степен се гради кога на коренска морфема со моментна видска вредност ќе ѝ се додаде суфикс кој има континуативна видска вредност: *-а, -ва, -ува, -е, -и, -ира*.

Според поимската сложеност мултипликативна сложена семантема од прв степен содржи две автономни вредности: коренска морфема со моментна видска вредност и суфикс со континуативна видска вредност. На пример, мултипликативната семантема *чука* е изградена од коренот со моментна видска вредност *чук* + суфиксот *-а* кој има континуативна видска вредност. Во глаголската семантема *чука* се содржат две видски вредности, континуум и момент, а тоа ја прави оваа семантема сложена од прв степен.

5.1. Двоморфемски мултипликативни сложени семантеми од прв степен - коренска морфема со моментна видска вредност + суфикс со континуативна видска вредност

Двоморфемска сложена мултипликативна семантема од прв степен од првото рамниште на сложеност се гради кога на коренска морфема со моментна видска вредност ќе ѝ се додаде суфикс со континуативна видска вредност. Континуативни суфикси кои учествуваат во градбата на овој вид семантеми се: *-а, -ува, -е, -и, -ира*.

Подолу се изделени само коренските морфеме со моментна видска вредност кај глаголските семантеми кај кои повторувањето на моментот е регуларно и неопходно за значењето на семантемата. Не се прави инвентаризација на сите коренски морфеме со моментна видска вредност, туку се наведени најчесто употребуваните и се прави анализа на некои покарактеристични примери:

алк-а, бац-ува, бер-е, бле-е, бод-е, брц-а, бунт-а, буц-а, вик-а, враж-а, врек-а, гиб-а, граб-а, граб-и, грак-а, грач-и, греб-е, гриз-е, грм-и, гуг-а, гук-а, газ-и, допир-а, дрп-а, дуп-и, екслод-ира, ждринг-а, жег-а, свеч-и, ик-а, кас-а, кашл-а, кив-а, ким-а, клеп-а2, клик-а, клим-а, клоц-а, клук-а, колв-а, коп-а, кошк-а, крак-а, крек-а, крц-а, ла-е, лап-а, лиж-е, мав-а, мак-а, мек-а, молск-а, мрд-а, мук-а, пип-а, плук-а, препк-а, препн-ува, прет-а, пук-а, рж-и, рик-а, рип-а, сеч-е, светк-а, светн-ува, скок-а, сонн-ува, срк-а, стег-а, струж-е, трг-а, треб-и, троп-а, туп-а, удир-а, фаќ-а, фрк-а, фрч-и, цап-а, цврк-а, цик-а, циц-а, црек-а, црк-а, чап-а, чеш-а, чкрат-а, чкрип-и, чук-а, цвак-а, шврк-а, шиб-а, шкрип-и, шлак-а, шлаг-а, шмрк-а, штип-е, штрак-а, штрек-а, шум-и.

Примери на употреба:

Потоа спиеше на чардак ... втонат во вријавец: *врекаа* пијани гласови ... (Р, 7) ... и одново ги осветли задоцнетите пазарџии што се *кошкаа* ваму-таму. (Р, 10) Подрипнуваа и *викаа* препалени ... (Р, 111); Луѓето се *фаќаа* за мевовите, кинеа од смеа ... (Р, 115); Но, тогаш жените во публиката ... и се *дунуваа* еднасодруга и си зборкаа. ... (Р, 168); А се зададе накај Езерото, седна во песо ... и *фрлаше* камчиња во водата. (Р, 190); Камчињата *скокаа* по згорнината кај прогонети зајаци. (Р, 190); Во куќата брашнаровска не ќе има деца ... туку са *свечат*. (Р, 208); ... та жените клети, ... ги *тупаа* по плеките ... *бунтаа* со тупаници ... (Р, 251); ... прстите си ги *креше* и долната усна си *касаше* ... (Р, 364); И секирата само свирка и *светка* и летаат деланки од крај не (Р, 14); Тој послушно застапа, а таа *алкаше* во мракот. (Р, 421); Северецот ниша патнана-врата, не слегов да ја затворам ... та сега *чкрта*. (Р, 489); Ова ш *клоца* во мене не е брашнаровско ... (Р, 500); Доне со лакот го *удираше* Грчет (ЦС, 46); По вода не *мекаше* само Христос. (ЦС, 47); Или како остана жив м *тие* куршуми што *фрчеа* од сите страни? (ЦС, 95); ... на што старчето, без да *обсрнува*, *клима* со главата, ... (БД, 43); Јаренцето ги познаваше многу добр *неговите* раце и ... ги *лижеше* нив ... (БД, 212); ... кога чу сосема јасно как *нешто* *ржи* недалеку од него ... (БД, 223); Луѓето го мушкаа за ребрата, го *тра* за ракавите. (П, 12); Ја гледам како *кашла* ... (П, 37); *Мукаа* и ја *корнеа* земјат со роговите и со копитата. (П, 41); И *ќумбето* *тропа* и *пука*, а војниците бегаат (П, 49); Бабинецот *цвака* еден буков лист, ко коза и само молчи. (П, 50); *рикаат* кравата и магарето. (П, 55); Ја гледам трупалката кај што *сечеше* дрвја (П, 57); ..., а до него кучето Чако, квичи, завива, гребе со ноктите, *копа* земја. (П, 62);

Семантемата *копа* е видски повеќезначна. Појдовно таа е определена како телична семантема (в. Тофоска 2005). Но, во контекстот таа може да покажува МВК: *се случува Чако да копа земја (се случува Чако да копне земја + да копне земја + да копне земја + ...)*.

Тој пишти, а јас *мавам*. (П, 76); ... Уља, јатрва ми, ме *шиба* со лакот ... (П, 82); Чако сети дека не идат од мака и *лае* ... (П, 92); Па после го *шврка* со камшикот по главата. (П, 108); Ние *грабаме*, се туркаме и грабаме. (П, 111); Црпиме, го *гребиме* тенеќето, ... (П, 111); Телето ... *мрда* со опавчето и ја *шиба* кравата во *винето*. (П, 113); ...а возот само си пуфка, си *штрака* на шините ... (П, 119); ... и само *кашламе*, *киваме*. (П, 133); Ние ... *ждригаме*, *икаме* од виното, од јадењето. (П, 148); А камбаната *клепа*. (П, 150); Сите ... гледаат по кучето наше и си *плукаат* во пазувите. (П, 152); Пред нас *скокаат* жаби и водни змии во реката. (П, 158); Ми *чкрипи* разбојот ... (П, 178); Си *берев* цвеќиња, стрино Велико, вели Горица ... (П, 202); Тоа *голта* млеко, а јас ... (НТ, 88);

Семантемата *бере* покажува видска повеќезначност. Појдовно е определена како телична семантема (в. Тофоска 2005), но во контекстот покажува и МВК: *се случуваше Горица да бере цвеќиња (се случуваше таа да собра / набере едно цвеќе + да собра / набере уште едно цвеќе + да собра / набере уште едно цвеќе + ...)*.

Гризиме пексимит како глумци овес. (П, 207); Околу илјада топови *лукаа*. (П, 208); Катник, оздола. Ме *клука*, дури в теме ме *удира*. (П, 223); *Чукам* со пиралката и ги плавам алиштата ... (П, 246); Ги легнуваат под колена, а тие *блекаат* и *клоцаат*, *претаат* во снегот (П, 55); *Касаат* ... ни го *дупат* лицето ... Ни *рипаат* олкави меури. (НТ, 218); Се удираме преку целото лице ... и после ... само се *чешаме*, се *дрпаме* по удреното (НТ, 218); ...а таа само *шмрка* и ништо не ми кажува. (НТ, 229)

Плачам, и само го *бацувам*, целото го *бацувам* ... (НТ, 309); Надвор *кракаат* кокошките, излегле на пасење со маглите (П, 56); Зад мене *штракаат* празни пушки (П, 100).

5.1.2. Триморфемски сложени мултипликативни сематемии од прв степен - коренска морфема со моментна видска вредност + суфикс со моментна видска вредност (неутрализирана видска вредност) + суфикс со континуативна вредност

Триморфемски сложени мултипликативни семантеми од прв степен од првото рамниште на сложеност се градат на тој начин што на коренска морфема со моментна видска вредност од претходната точка ќе ѝ се додаде суфикс со моментна видска вредност - неговата видска вредност е неутрализирана од видската вредност на коренот (значи, суфикс со неутрализирана видска вредност или суфикс без видска вредност, суфикс кој ја рефлектира видската вредност на коренската морфема) и суфикс со континуативна видска вредност. Суфикси со неутрализирана видска вредност кои учествуваат во градењето на триморфемска сложена мултипликативна семантема од прв степен се *-к-*, *-н-*, *-т-*. Суфикси со континуативна видска вредност кои учествуваат во градбата на триморфемска мултипликативна сложена семантема од прв степен се *-а* и *-ува*:

ав-к-а, *бак-н-ува*, *бап-к-а*, *бап-н-ува*, *бле-к-а*, *блек-н-ува*, *боц-к-а*, *боц-н-ува*, *брц-к-а*, *буц-к-а*, *буц-н-ува*, *вик-н-ува*, *врек-н-ува*, *врес-н-ува*, *врис-н-ува*, *врес-к-а*, *врис-к-а*, *гак-н-ува*¹, *гиб-н-ува*, *голт-н-ува*, *граб-н-ува*, *грак-н-ува*, *греб-н-ува*, *греп-к-а*, *гриз-н-ува*, *гриц-к-а*, *грм-н-ува*, *гров-к-а*, *гров-н-ува*, *гров-т-а*, *гроф-н-ува*, *гуг-н-ува*, *гук-н-ува*, *драс-к-а*, *драс-н-ува*, *дрп-н-ува*, *дум-к-а*, *дуп-н-ува*, *ек-н-ува*, *ждриг-н-ува*, *жег-н-ува*, *сир-к-а*, *свек-н-ува*, *свиз-н-ува*, *иш-к-а*, *кас-н-ува*, *квак-н-ува*, *квик-н-ува*, *кив-к-а*, *кив-н-ува*, *ким-к-а*, *ким-н-ува*, *клап-н-ува*, *клац-к-а*, *клек-н-ува*, *клеп-н-ува*², *клик-н-ува*, *клоц-н-ува*, *клук-н-ува*, *колв-н-ува*, *коп-к-а*, *коп-н-ува*, *крек-н-ува*, *крик-н-ува*, *крц-к-а*, *крц-н-ува*, *лав-н-ува*, *лап-н-ува*, *мав-к-а*, *мав-н-ува*, *мав-т-а*, *мак-н-ува*, *мек-н-ува*, *мјау-к-а*, *млас-к-а*, *мрд-н-ува*, *мук-н-ува*, *оф-к-а*, *оф-н-ува*, *пат-к-а*, *плес-к-а*, *плис-к-а*, *прс-к-а*, *пув-к-а*, *пуф-т-а*, *рев-н-ува*, *рик-н-ува*, *рип-к-а*, *рип-н-ува*, *рс-к-а*, *рс-н-ува*, *скок-н-ува*, *срк-н-ува*, *стис-к-а*, *стис-н-ува*, *струг-н-ува*, *трас-к-а*, *трас-н-ува*, *треп-к-а*, *треп-н-ува*, *трес-к-а*, *трес-н-ува*, *троп-к-а*, *троп-н-ува*, *туп-к-а*, *туп-н-ува*, *туф-к-а*, *фиу-к-а*, *фрас-к-а*, *фрас-н-ува*, *фрк-н-ува*, *фук-н-ува*, *цив-к-а*, *цик-н-ува*, *циц-н-ува*, *црек-н-ува*, *црк-н-ува*, *чап-н-ува*, *чеп-к-а*, *чеп-н-ува*, *чеш-к-а*, *чеш-н-ува*, *чкрап-н-ува*, *чкрип-н-ува*, *чук-н-ува*, *цав-к-а*, *цав-н-ува*, *цит-к-а*, *цит-н-ува*, *шврк-н-ува*, *шиб-н-ува*, *шкрип-н-ува*, *шлак-н-ува*, *шлап-н-*

ува, *шмрк-н-ува*, *штип-к-а*, *штип-н-ува*, *штрак-н-ува*, *штрап-н-ува*, *штрек-н-ува*, *шуш-к-а*, *шуш-н-ува*.

Примери на употреба:

... их, лом направија во класот, *плескаа* по ритмот на тарабуките ... (Р, 135); ... од темницата во соседните куќи *сиркаа* глави. (Р, 243); Така, Горше, рече доста со тие мајмунлаци, *врескаше* ... (Р, 169); *Туфкаше* и суреше во жарта, а синот мислеше. (Р, 191); ... зашто во собата само кандилото *прскаше* искра, виделина ... (Р, 309); А жените во приемната сè уште *цимкаа* и бришеа носови ... (Р, 403); Оние што слушаа околу ги *крцкаа* забите и го пцуеја кралот ... (ЦС, 29); ... тој *мласкаше* со расечените усни и ја следеше песната ... (ЦС, 33); Само мали и невидливи бранчиња *плискаа* по брегот ... (ЦС, 53); ... некоја невидлива сила му го *штрекнуваше* телото ... (ЦС, 106); Оние двајца долго *пуфтаа* со нозете тресејќи го снегот од обувалата. (БД, 10); ... со него се тркалаа ... карпи, што ги *циткаше* ... онаа ... сверка ... (БД, 165); ... седеше ... и едностојно *тупкаше* ... по кадифената покривка. (Р, 201); Јас *офкам*, си ги прегризувам вилиците, да не чуе Јон, да не чуе никој. (П, 33); Дење, ноќе ги слушаеме топовите како ... *грофтаат* ... (П, 59); Ни клинови да ги *боцкаат* во ципите ... (П, 37); ... а долу во пондилата *прваат* магарето и кравата. (П, 54); И со рацете само *мавта* и ја турка водата ... (П, 55); ... и да појде меѓу две води и со зрната да го *боцнува* детето ... (П, 61); За право повеќе ме *драскаше*, оти дланките му беа испукани ... (П, 66); Околу нас само куршуми *цивкаат*, ама ниеден не ме погаѓа. (П, 67); Одиме по ливадите и *штипкаме* киселица. (П, 90); ... а возот само си *пуфка*, си штрака на шините ... така *паткаме*, ... (П, 119); Го врзувам Чако, а тоа само *трелка* и ме гледа зачудено. (П, 124); Седиме така покрај реката со Ристета, ги *мрцкаме* нозете. (П, 162); А камбаната клепа. Ко ровји ... се гласи, *плуска* над селото, свечи. (П, 150); Што чу, Мисајле, кој иде, Мисајле, *гракнуваме* сите одеднаш. (П, 199); Пред нас оди Дуко Вендија и само *пувка* со цигарата ... (П, 201); Ги тргнуваат шамиите преку лице и *клекнуваат* ко кукмарци ... (НТ, 54); Се *стискаат* и претаат ко црви во рана. (НТ, 203); Го *мрцкаат* носот во танките чорби ... (НТ, 233). Знам и зошто мачките по цел ден ... *мјаукаат* зимно време. (ГВ, 11).

5.1.3. Четириморфемски сложени мултипликативни семантеми од прв степен - коренска морфема со моментна видска вредност + суфикс со моментна видска вредност + суфикс со моментна видска вредност + суфикс со континуативна видска вредност

Четириморфемска мултипликативна сложена семантема од прв степен на сложеност од првото рамниште се гради кога на коренска морфема од т. 5.1.2. ќе ѝ се додадат два суфикса со моментна видска вредност, односно со неутрализирана видска вредност и суфикс со континуативна видска вредност: *мјау-к-н-ува*.

6. Заклучоци

МВК е конфигурација која му припаѓа на сложениот несвршен вид. Нејзината логичка дефиниција е: *се случува нешто повеќепати (од X)*. Доминантниот вид на МВК е изразен преку компонентата: *се случува нешто* и го

означува дејството во неговото траење. Во рамките на тоа траење, односно во рамките на тој континуум се повторува (мултиплицира) моментот. Подредениот моментен вид е претставен преку делот P, P, P, ... Тој е претставен преку дејството изразено со глаголската семантема. Дејството се претставува како серија од моменти кои се повторуваат.

Моментот кој се мултиплицира во Трудот се сфаќа како прост момент. Простиот момент е еднократен акт кој се повторува на временскиот континуум. Станува збор за регуларно, потребно повторување, инхерентно на глаголската семантема, повторување кое се случува во актуелно време. Во однос на оваа карактеристика MBK се разликува од XBK која ја претставува можноста дејството да се случи, а не фактичкото траење на дејството. Употребата на мултипликативна сложена семантема во контекст неопределен во времето значи дека XBK се надградува врз MBK.

Поради повторувањето кое е карактеристично и за MBK и за XBK, овие две конфигурации често се подведуваат под иста категорија и изгледа дека е едноставно да се одделат овие две видски конфигурации. Анализата покажува дека само контекстот може да постави граница меѓу овие две конфигурации и дека на овој план се потребни понатамошни испитувања.

Мултипликативните семантеми се повеќезначни. Интерпретацијата на една глаголска семантема во поглед на нејзината припадност кон одредена конфигурација зависи од парафразата, од улогата на замислениот или остварен контекст, од информацијата што зборувачот сака да ја постави на преден план, како и од улогата на другите членови во реченицата.

Поимската сложеност на семантемите со MBK не може да се изрази преку прости семантеми. Таа се изразува преку сложени мултипликативни семантеми од прв и од втор степен. Во македонскиот јазик не постојат прости мултипликативни семантеми, ниту прости мултипликативни семантеми во комбинација со суфикс или префикс со или без видска вредност. Значи, не постои коренска морфема која ќе биде мултипликативна, односно која сама по себе ќе го изразува повторувањето, туку на коренската морфема мора да ѝ се додаде суфикс со континуативна видска вредност. Значи, во однос на MBK во македонскиот јазик постојат само коренски морфемии со моментна видска вредност.

Видскиот момент се лоцира во коренската морфема кај мултипликативните глаголски семантеми кои означуваат дејство што може да биде претставено како низа од еднородни акти, а кои покрај тоа имаат и дополнително значење на извршување на дејството во мала мера и во суфиксот, кој има моментна видска вредност и претставува суфикс со неутрализирана видска вредност. Во македонскиот јазик постојат двоморфемски, триморфемски и четириморфемски мултипликативни семантеми од прв степен од првото рамниште на сложеност.

Анализата покажува дена не постојат формални (структурни) експоненти што ја определуваат MBK, туку контекстот кој се сфаќа како дел од конфигурацијата е показател за голем број примери.

Скратеници: MBK - мултипликативна видска конфигурација; XBK - хабитуална видска конфигурација; ТЛК - телична видска конфигурација; П „Пиреј“, ЦС - „Црно семе“, БД - „Белата долина“, ГВ - „Големата вода“, НТ „Небеска Тимјановна“, Р - „Разбој“.

Користена литература

- Авилова, Н. С. 1976. *Вид глагола и семантика глаголногo слова*. Академия наук СССР, Институт русского языка, Издательство „Наука“, Москва.
- Антинуци, Ф, Геберт, Л. 1997 - Antinucci, F., Gebert, L. 1997. *Semantika aspektu czasownikowego*. *Studia gramatyczne*, I: 7-43.
- Бондарко, А. В. 1984. *Теория грамматического значения и аспектологические исследования*. Академия Наук СССР, Институт языкознания, Ленинград „Наука“, Ленинградское отделение.
- Бондарко, А. В. 1987. *Теория функциональной грамматики*. Академия Наук СССР, Институт языкознания, Ленинград „Наука“, Ленинградское отделение.
- Димитровски, Т, Корубин, Б. и Стаматоски Т. 1986. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, ред. Б. Конески. Скопје, Македонска книга и Графички завод „Гоце Делчев“.
- Каролак, С. 1994 - Karolak, S. 1994. *Le concept d' aspect et la structure notionnelle du verbe*. *Studia kognitywne*, 1: 21-41.
- Каролак, С. 1995 - Karolak, S. 1995. *Понятийная и видовая структура глагола*. *Семантика и структура славянского вида* I: 93-112.
- Каролак, С. 1997 - Karolak, S. 1997. *Вид глагольной семантеми и видовая деривация*. *Семантика и структура славянского вида* II: 97-110.
- Конески, Б. 1987. *Грамматика на македонскиот литературен јазик, дел I и II*. Скопје, Култура: 382-393.
- Конески, К. 1994. *Зборообразувањето и глаголскиот вид*. *Литературен збор*, 4-6: 17-26.
- Конески, К. 1999. *За македонскиот глагол*. Скопје, Детска радост.
- Минова-Гуркова, Л. 1994. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје, Радинг.
- Миркуловска, М. 1999. *Моментноста како темпорална карактеристика на глаголската лексема во Грамматиката на Конески*. *Придонесот на Б. Конески за македонската култура*, посебно издание, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје: 167-171.
- Пановска-Димкова, И. 2003. *Видската категорија хабитуалност во македонскиот јазик*. Докторска дисертација, Скопје.
- Спасов, Љ. 1995. *Од глаголскиот вид во македонскиот јазик*. *Прилози на МАНУ, XX*, 1-2:207-214.
- Спасов, Љ. 1997. *Дефинициите на видските (аспектните) конфигурации во македонскиот јазик*. *Предавања на 29 Меѓународен СМЈЛК*: 31-36.
- Спасов, Љ. 1997. *Од резултатите на истражувачкиот проект за глаголскиот вид во македонскиот јазик*. *Прилози на МАНУ, XXII*, 1-2: 79-91.
- Спасов, Љ. 2005. *Резултативната видска конфигурација во македонскиот јазик*. Во ракопис.
- Спасов, Љ. 2008. *Дали постојат мултипликативни корени во изразувањето на видот во македонскиот стандарден јазик? 35 Научна конференција на МСМЈЛК*.
- Тофоска, С. 1998. *Механизми на генерирање на теличната конфигурација во македонскиот јазик*. *Семантика и структура на словенскиот вид*, III: 123-134.

Violeta JANUSHEVA

MULTIPLICATIVE ASPECT CONFIGURATION (MAC) OF COMPLEX FIRST LEVEL SEMANTEMES (FIRST CLASS COMPLEXITY)

Summary

This article is focused on the multiplicative first level semantemes from first class of complexity, on the models of these semantemes and on the formal indicators of the structures for expressing this configuration.

MAC belongs to the compound imperfective aspect. The dominant aspect of MAC is expressed through a component: *something is happening* and denotes the action in its duration. Within the frames of this duration, i.e. in the frames of that continuum the moment is repeated (multiplied). Subordinated moment aspect is presented through the part *many times P, P, P...* It is presented through the action expressed with the verbal semanteme. The action is presented as series of repeating moments.

The moment which is multiplied is seen as simple moment. This simple moment is an action occurring once which is repeated in the time continuum. It is about a regular repeating inherent on verbal semanteme. Regarding this MAC is different than HAC which gives the possibility of the action to happen, not the factual duration of the action. Analysis has shown that most often HAC is upgraded on MAC, that only the context can set a boundary between these two configurations and that further research is needed in this field.

Analysis has also shown that multiplicative semantemes are polysemantic. Regarding the notion complexity, analysis shows that MAC cannot be expressed through simple semantemes, but only through first and second level complex multiplicative semantemes. In Macedonian language when MAC is concerned, there are not root multiplicative semantemes but only root morphemes with moment aspect value.

Analysis has shown that aspect moment in this type of semantemes is located in the root morpheme and in the suffix and that in Macedonian language there are two-morpheme, three-morpheme, four-morpheme multiplicative semantemes from the first level and first complexity class. Analysis has also shown that there are not formal indicators which determine MAC.

Key-words: multiplicative aspect configuration, multiplication, moment

Искра ПАНОВСКА-ДИМКОВА

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

ipdimkova@yahoo.com

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКИ МЕЃУ ХАБИТУАЛНАТА И МУЛТИПЛИКАТИВНАТА ВИДСКА КОНФИГУРАЦИЈА

Во трудот се разгледуваат сличностите, но пред сè разликите меѓу хабитуалната и мултипликативната видска конфигурација. Допирна точка меѓу хабитуалноста и мултипликативноста, што нив ги одделува од простиот континуативен вид, е тоа што и двете означуваат повторување на момент/настан во рамките на континуумот, каде што континуативната видска вредност е доминантна, а подредениот моментен вид е претставен преку дејството изразено со глаголската семантема кое не трае во времето.

Основната разлика меѓу двете конфигурации е во тоа што кај мултипликативната видска конфигурација повторувањето е актуелно, додека кај хабитуалната видска конфигурација постои можност дејството да се случи, што значи повторувањето е поставено во неактуелен контекст. Оттука хабитуалноста задолжително се врзува со придружни показатели кои ја потенцираат нејзината политемпоралност, а мултипликацијата избира показатели кои укажуваат на нејзината монотемпоралност.

Во однос на сложеноста, се укажува на повисокиот степен на сложеност на хабитуалната видска конфигурација во однос на мултипликативната – секоја мултипликативна семантема може да биде и хабитуална и хабитуалноста може да се надгради врз секоја мултипликација, но обратната релација не е можна.

Клучни зборови: хабитуалност, мултипликативност, итерација, повторувањена дејството, неактуелен контекст.

0. Хабитуалната и мултипликативната видска конфигурација претставуваат видски конфигурации со континуативна доминанта, и според семантичката теорија за глаголскиот вид спаѓаат во иста група со прости континуативен вид и со теличната видска конфигурација (Спасов, 1997). И двете конфигурации покажуваат еден вид повторување на глаголското дејство, оттука цел на овој труд е да се разграничат овие два вида повторување (итерација) на дејството, укажувајќи на допирните точки на двете конфигурации но пред сè на нивните специфики.

1. Во аспектолошката литература овие две видски конфигурации најчесто ги наоѓаме разгледувани во рамките на лексичко-семантички категории на видските ликови, Akzionsart, подведени под заедничкиот термин